

Lydia Wistisen: *Gångtunneln. Urbana erfarenheter i svensk ungdomslitteratur 1890–2010*

Lydia Wistisen

Gångtunneln. Urbana erfarenheter i svensk ungdomslitteratur 1890–2010

ISBN: 9789172474871

Lund: Ellerström, 2017, 354 s.

Maria Lassé-Seger

FD Maria Lassén-Seger, service-sjef og visedirektør ved Åbo Akademis bibliotek.

maria.lassen@abo.fi

Viktige publikasjoner: Artiklar om mellom anna metamorfosemotivet i engelskspråkleg og nordisk barne- og ungdomslitteratur, finlandssvensk barnelitteratur og biletbøker. Har skrive studien *Adventures into Otherness* (2006) og redigert *BY. Finnish Illustrations for Children* (2014) samt vore medredaktør for *Till en evakuerad igelkott. Festskrift till Maria Nikolajeva* (2012), *Empowering Transformations: Mrs Pepperpot Revisited* (2014) og *Kalejdoskopiska läsningar. Vänbok till Janina Orlov* (2015).

Lydia Wistisens doktorsavhandling *Gångtunneln. Urbana erfarenheter i svensk ungdomslitteratur 1890–2010* (2017) tar ett nytt grepp om ett drygt sekel av svensk ungdomsbok. Materialet som undersöks är stort och sträcker sig över en tidsperiod som omfattar genomgripande samhälleliga förändringar. En av avhandlingens grundläggande premisser är också att den realistiska ungdomslitteraturen befinner sig i ständig interaktion med sin tids syn på samhälle och ungdom. Litteraturen både speglar och bidrar till sin tids uppfattning om vad ungdom är alternativt (inte) bör vara.

Projektet är ambitiöst i sin räckvidd men görs hanterligt genom att Wistisen fokuserar enbart på realistiska berättelser som utspelar sig i Stockholmsmiljö. Även om det tydligt framgår att skribenten läst in sig på ett långt större material, analyseras ett representativt urval på ungefär trettio verk av författare som bl.a. Emil Norlander, Helena Nyblom, Martha Sandwall-Bergström, Harry Kullman, Sven Wernström, Börje Isakson, Kerstin Thorwall, Lars Peterson, Inger Brattström, Maria Gripe, Inger Edelfeldt, Peter Pohl, Douglas Foley och Mats Wahl.

Wistisen argumenterar övertygande för att ungdom och urbanitet är sammantvinnade företeelser. Eller som skribenten uttrycker det: «ungdomar har en egen geografi och ungdomslitteraturen ett eget förhållande till staden och stadslitteraturen» (18). 1900-talet är tonåringens och storstadens sekel. Det är då ungdomskulturen växer fram och tonårsbegreppet etableras samt utvecklas i takt med vurmen för det moderna och urbana. Som en följd av detta etableras också under den här tidsperioden ungdomsboken som en separat litterär kategori om och för läsare som lämnat barndomen bakom sig men inte ännu blivit vuxna. Ungdomsböckerna följer sin egen agenda och redan i avhandlingens inledning konstateras att «[t]re typer av motiv är genomgående: olika slags rörelser genom rummet, gestaltningar av yrkesval och framtid samt diskrepansen mellan tillskriven och önskad identitet» (21). Wistisen gör dessutom ingen skillnad mellan kategorierna flickbok, pojkbok och ungdomsbok utan ser dem som en del av ett kontinuum, vilket fungerar väl med tanke på studiens fokus på ungas urbana erfarenheter.

Motivstudien baserar sig i första hand på intersektionell rumsteori som intresserar sig för hur subjektets sociala position (eller identiteter) bestäms av rumsliga faktorer såväl som kön, klass, etnicitet och sexuell läggning. I detta fall representeras det sociala rummet av den urbana miljö där de unga – som ett led i sin mognad mot vuxenlivet – är i behov av att lämna hemmet och finna andra, egna rum i staden att appropriera. Tonåringens identitetskonstruktion tar sig därför ofta uttryck – i samhället såväl som i ungdomsboken – i klassresor, yrkesval, uppror och behov av spegling och bekräftelse. För att kunna fånga upp dylika moderna och urbana motiv i ungdomslitteraturen laborerar avhandlingen med rumsliga begrepp som tröskelkronotoper och ungas rörelsemönster i staden. Fönster, portgångar, gångtunnlar, ungdomsgårdar, tunnelbanan mm lyfts fram som platser laddade med särskild betydelse för de unga som söker egna platser i det offentliga rummet.

Avhandlingens centrala begrepp presenteras och definieras tidigt i inledningen, vilket gör att de följande sex kapitlen kan ta sig an olika tidsperioder kronologiskt och lyfta fram de rumsliga faktorer som är utmärkande för sin tids ungdomslitteratur. Som exempel på dylika spännande ingångar till det litterära materialet kan nämnas den kriminelle ligapojken som kring sekelskiftet 1800–1900 intar stadens gator, efterkrigstidens flickor som via varuhus, smink och mode finner egna vägar till ett urbant vuxenliv eller 50-talets ragare och spättor som i bil och på bönpall gör generationsuppror. När väl tonårsskapet etablerats och generationssegregeringen är ett faktum undersöks 60- och 70-talets ungdomar i miljonprogrammets förorter som hanterar sitt utanförskap genom att ockupera tunnelbaneuppgångar eller berusa sig med dans och droger. I millennieskiftets ungdomsböcker gestaltas i sin tur stadens unga allt oftare som vilsna och hemlösa. I rasifierade och segregerade förorter mutar de med sin skateboard-, graffiti- och ravekultur in egna urbana rum.

För att kunna belysa ungdomsböckernas samtid tar Wistisen även historieforskning, aktuella debatter, statliga utredningar, rådgivningslitteratur riktad till ungdomar och sociologiska undersökningar till hjälp. Rikliga hänvisningar till skönlitteratur för vuxna, film, musik och populärkultur resulterar i fylliga kontextualiseringar som berikar och underbygger analyserna. Det är dock en knepig balansgång att hantera ett så stort material och samtidigt gå på djupet med analys och diskussion. Även om Wistisen gör ett utomordentligt jobb att hålla den röda tråden och navigera läsaren från Södermalms fattigkvarter kring sekelskiftet 1800–1900 till miljonprogrammets rasifierade miljöer vid millennie-

skiftet uppstår ibland stunder när litteraturen hamnar något i skymundan. Eventuellt har detta att göra med den rätt snävt formulerade synen på ungdomslitteratur som i grunden didaktisk (dvs ämnad att fostra sina unga läsare), något som i själva verket motsägs av de spännande och ögonöppnande nyläsningar som ofta presenteras, särskilt vad gäller flickboken.

Men för en motivstudie av den här omfattningen får en ändå konstatera att det tidvis myckna refererandet och sammanfattandet av böckernas innehåll är oundvikligt. Framför allt ska det medges att när de litterära texterna väl lyfts fram sker det med väl valda citat som indirekt framhåller böckernas litterära kvaliteter. Målet är ju sist och slutligen att beskriva en lång båge i tid och rum och det uppdraget utförs alldeles utmärkt övertygande.

Wistisen visar också att hon har god kännedom om barn- och ungdomslitteraturforskningen. Avhandlingen bygger ledigt vidare på tidigare forskning men skribenten gör även sin egen röst hörd och positionerar sig kontinuerligt med eller mot tidigare påståenden och läsningar. Det är visserligen fortfarande de unga karaktärernas identitetssökande och vuxenblivande som undersöks – vilket utgör kärnan hos de flesta ungdomslitterära studier som finns till dags dato – men det görs på ett nytt spännande sätt som öppnar upp för nya läsningar och förståelser av svensk ungdomsbok. Bl.a. nyanseras synen på tidigare mycket omskrivna verk, som exempelvis Peter Pohls *Janne min vän* som Wistisen med hjälp av sina teoretiska ingångar knyter till ett urbant hemlöshets- och flyktmotiv.

Gångtunneln bidrar alltså med nya perspektiv och läsningar som berikar synen på svensk ungdomsbok, men är också en njutbart välskriven avhandling. Verkets titel föregriper innehållet som delats upp i korta, kärnfulla underkapitel med såväl lockande som träffsäkra rubriker, som exempelvis «En egen geografi», «En kväll i tunnelbanan», «Flickan kommer till varuhuset», «På bönpallen» osv. På detta ytterst eleganta sätt låter Wistisen det bildspråk hon lyfter fram och analyserar i ungdomsböckerna gå igen i avhandlingen. Skribenten är också mycket mån om att presentera sitt stora material på ett för läsaren begripligt sätt. De viktigaste poängerna summeras flitigt avhandlingen igenom. Likaså görs ofta kopplingar framåt och bakåt i texten vilket gör att diskussionen inte drar iväg längs lockande sidospår utan alltid återkommer till kärnfrågan kring ungdomar och urbanitet.

Till *Gångtunnelns* välfungerande förtätade koncept hör också att de allra flesta redovisande referenser – som krävs men gör avhandlingar tunglästa – är placerade i slutnoter och därmed finns tillgängliga för de läsare som vill tränga djupare in i forskningen. Fördelen med detta grepp är att texten löper på bättre, men också att avhandlingsskribentens egen röst kommer till sin rätt. Det säkra helhetsgreppet kröns av en stilig formgivning där kartor över Stockholm och stadens tunnelbanesystem pryder pärmarinsidor. Ett urval pärmbilder i färg som placerats längst bak ger därtill läsarna möjlighet att själva ta direkta intryck av den tidsanda som präglat de diskuterade ungdomsböckernas pärmar genom åren.

Det är onekligen en skicklig bedrift att ro iland en motivstudie av den här omfattningen, hålla den röda tråden och samtidigt göra mångfalden av litterära texter rättvisa. Wistisens rika avhandlingstext, som organiskt böljar fram och tillbaks mellan samhälls- och litteraturanalys, tecknar en stramt hållen men fyllig båge över det 1900-tal som kom att bli ungdomens och urbanitetens sekel. Här finns mycket att hämta, inte bara för den litteratur- och ungdomsboksintresserade utan även för den som är nyfiken på Stockholms- och klasskildringar, generationsmotsättningar, moralpanik, flanörer i stadsmiljö, motorburna förförare, förortsarkitektur, maskrosbarn eller trappuserotik.